

ARTYKUŁY

[*Articles*]

ROLA PSYCHOLOGA W PROCESIE RESOCJALIZACJI OSÓB NIELETNICH W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

Sylwia Przewoźnik¹, Waldemar Filipek²

„Prawda, że wyniki każdej pracy w dużej mierze zależą od tego, kto ją wykonał i kim on jest jako człowiek, czy interesuje go dola i los innych ludzi, czy chce im pomóc, czy wpatrzony jest tylko w swój własny los i jego bieg? Słowem, jaki to jest człowiek, jaka jest jego wartość wewnętrzna, jaką ma postawę w stosunku do ludzi, życia i pracy. Prawda to bowiem wiecznie żywa, że poza przygotowaniem zawodowym człowieka, poza jego wykształceniem najistotniejszą, najbardziej podstawową i decydującą wartością w jego pracy jest jego Człowieczeństwo.”

Grzegorzewska, 1996, s. 18

THE ROLE OF A PSYCHOLOGIST IN THE PROCESS OF SOCIAL REHABILITATION OF MINORS IN THE LIGHT OF OWN RESEARCH

Summary. The article reflects the results of research carried out in five Youth Educational Centers in Malopolska. The aim of the publication is to look at the role of a psychologist in the process of juvenile rehabilitation. The issues discussed in this work seem to be particularly important, because in Poland fundamental changes are currently taking place in the model of social rehabilitation work with socially maladjusted youth. These changes are a prerequisite for increasing the effectiveness of social rehabilitation interactions, which are currently assessed as unsatisfactory. The obtained research results can be used as material for the development of methods and forms of interaction in didactic and educational work

¹ Akademia Ignatianum w Krakowie (Jesuit University Ignatianum in Krakow), ORCID: 0000-0002-0756-7996.

² Akademia Ignatianum w Krakowie (Jesuit University Ignatianum in Krakow), ORCID: 0000-0001-5121-3805.

Adres do korespondencji: Sylwia Przewoźnik,
e-mail: sylwia.przewoznik_z@ignatianum.edu.pl

with socially maladjusted youth. The issues discussed in the article seem to be very topical and definitely require deeper and multi-faceted analyses.

Key words: psychologist, youth educational center, methodology of social rehabilitation, social rehabilitation interactions, therapy in social rehabilitation, social maladjustment

Wprowadzenie

W prezentowanym artykule rozważania na temat procesu resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie dotyczą określonej roli psychologa w rzeczywistości instytucji wychowawczej, czyli młodzieżowych ośrodkach wychowawczych. MOW to instytucja, do której podstawowych zadań należą: eliminowanie przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego wśród wychowanków oraz przygotowanie ich do reintegracji społecznej, samodzielności życiowej, a przede wszystkim funkcjonowania bez naruszania norm społeczno-prawnych. W działaniach resocjalizacyjnych kluczową rolę odgrywa zarówno psychologia – jako nauka o mechanizmach ludzkiego zachowania oraz resocjalizacja – jako nauka o pomocy osobom nieprzystosowanym społecznie lub osobom popełniającym czyny karalne. Z jednej strony proces ten wymaga zrozumienia i jak najlepszego wyjaśnienia przyczyn zachowania niezgodnego z obowiązującymi normami prawnymi, a następnie opracowania strategii jego zmiany. W psychologii resocjalizacyjnej siła psychologii, opisującej, wyjaśniającej, przewidującej ludzkie zachowania i projektującej ich zmiany, łączy się z resocjalizacją, wykorzystującą zespół oddziaływań pedagogiczno-psychologicznych, nakierowanych na zmianę zachowań młodych ludzi nieprzystosowanych społecznie czy popełniających czyny karalne. Oczekiwania stawiane przed placówkami wychowawczymi dotyczą przede wszystkim efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich. Dokonujące się przemiany społeczno-kulturowe, związane ze wzrastaniem coraz to nowych zagrożeń, skłaniają do nieustannych poszukiwań alternatywnych metod pracy wychowawczej, edukacyjnej i profilaktycznej wyposażających młodego człowieka w „kompas” wartości i norm oraz odpowiednie kompetencje społeczno-emocjonalne.

Jak wynika z Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (DzU 2021 poz. 2345, 2447) nieletni to osoba, która w momencie popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła 17 lat. Nieco inaczej do nieletniego podchodzi Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (DzU 1982 nr 35 poz. 228), która stanowi, że: w kwestii zapobiegania i zwalczania demoralizacji jako nieletniego definiuje się osobę, która nie skończyła 18. roku życia (przy czym nie ma tutaj określonej dolnej granicy).

W przypadkach postępowania w sprawach dotyczących czynów karalnych nieletni to osoba, która ma ukończone 13 lat, ale nie skończyła jeszcze 18 lat. Natomiast w zakresie wykonywania środków wychowawczych czy też poprawczych nieletnim jest osoba do czasu, kiedy skończy 21 lat (dotyczy to wykonywania orzeczeń

w sprawach wymienionych w poprzednich dwóch punktach, czyli demoralizacji lub czynów karalnych).

Zjawiska patologiczne wśród dzieci i młodzieży są sygnałem o szczególnym wydźwięku. Dowodzą bowiem, że procesy socjalizacyjne nie dają pożądanych rezultatów, że między modelem rzeczywistości postulowanej i realnej powstaje wyraźny dysonans. Diagnoza zjawiska przestępczości wśród nieletnich jest nader istotna ze względów praktycznych oraz prognostycznych. Śledzenie i analiza jego różnych aspektów (zmiennych) jest niezbędnym warunkiem podejmowania odpowiednich, a zarazem skutecznych – adekwatnych do danego miejsca i czasu – działań zaradczych ograniczających jego rozmiary i zakres, a także minimalizujących jego szkodliwość. Osobą ważną w wychowaniu resocjalizującym, w przypadku nieletnich, często staje się psycholog, którego rola, charakter pracy i możliwości oddziaływań wychowawczych i terapeutycznych stają się istotnym wątkiem resocjalizacji nieletnich. W okresie dorastania niezwykle istotne staje się kształtowanie tożsamości nieletnich, ich autopercepcja, potrzeby autokreacyjne i autorefleksyjność. Praca psychologa z młodym człowiekiem ma charakter szczególny, musi być maksymalnie zorientowana na jednostkę, która w złożonym procesie adolescencji szuka i „tworzy” siebie, często w sposób niezgodny z przyjętymi normami. Tylko refleksyjny, znający dobrze swoich wychowanków psycholog dostrzega potrzebę zatroszczenia się o te obszary rozwojowe, które zaniedbała rodzina, a do której właśnie to zadanie należy. Przed podjęciem jakichkolwiek oddziaływań istotne jest rozpoznanie głębokości nieprzystosowania społecznego. Ustalenie diagnozy zaburzenia jest konieczne i stanowi pierwszy krok na drodze jego usuwania.

Kierunki rozwoju resocjalizacji nieletnich sprawców czynów zabronionych

Rozwój nauk sprawił, że przestępczość nieletnich zaczęła być postrzegana jako nowe zjawisko, którego zwalczanie wymaga odmiennych metod i środków. Z tego też względu uchwalona została po wielu latach przygotowań ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Ustawa z dnia 26 października 1982 r. – DzU 1982 nr 35 poz. 228; dalej jako: u.p.n.). Niniejsza ustawa jest podstawowym aktem prawnym regulującym postępowanie w sprawach nieletnich, łączy ona opiekuńczo-wychowawczy model postępowania z nieletnimi, który wyznacza jej zasadniczy kierunek (Konarska-Wrzosek, 2011). Państwo polskie w dążeniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich stworzyło regulacje prawne mające na celu ułatwienie nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem, powrotu do normalnego życia. Już sama preambuła do ustawy zawiera takie oto treści: „W dążeniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego oraz w dążeniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie

nietletnich na świadomych swych obowiązkach członków społeczeństwa [...]”. Preambuła u.p.n. określa podstawowe cele, które zamierza się osiągnąć za pomocą rozwiązań prawnych w niej przyjętych. Celami tymi są: 1) przeciwdziałanie demoralizacji; 2) przeciwdziałanie przestępczości nietletnich; 3) resocjalizacja nietletnich, którzy dopuścili się czynów naruszających normy prawne bądź zasady współżycia społecznego; 4) dążenie do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i odpowiedzialności rodziców za wychowanie nietletnich (Korcyl-Wolska, 2015). Zgodnie z ustawą w sprawie nietletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu nietletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełnienia przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nietletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny (Zabrodzka, 1987). Należy zaznaczyć, iż w sprawach zakresu postępowaniu z nietletnim bierze się pod uwagę osobowość nietletniego, jego wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się, przyczyny, charakter środowiska, warunki wychowania nietletniego oraz stopień demoralizacji (Maliszewska, 1991, s. 119–134). U.p.n. zawiera katalog środków zapobiegania demoralizacji i zwalczania przestępczości nietletnich. Wobec nietletnich stosowane mogą być przede wszystkim środki wychowawcze oraz środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym. Ten ostatni stosowany może być tylko wobec nietletniego, który dopuścił się czynu karalnego, zabronionego przez ustawę jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, o ile przemawia za tym wysoki stopień demoralizacji nietletniego oraz okoliczności i charakter czynu, a zwłaszcza gdy inne środki stosowane wobec nietletniego wcześniej okazały się bezskuteczne lub gdy nie rokują jego resocjalizacji (Lipkowski, 1971). Wydaje się, że ustawa ta tworzy wartościową podstawę rozsądnego decydowania o sprawach nietletnich. Niniejszy fakt nie przeczy jednak dążeniom do jej doskonalenia. Zasadniczą sprawą jest nie tyle potrzeba głębokich zmian modelowych, ile raczej podjęcie konkretnych działań, aby już istniejące środki wychowawcze i poprawcze mogły stać się bardziej efektywne. Niezbędna jest w związku z tym wysoka motywacja wszystkich środowisk społecznych do podjęcia skutecznych działań w celu wyeliminowania negatywnych i niepokojąco narastających zjawisk. Niezbędna jest natychmiastowa interwencja w przypadku dostrzeżenia wyraźnych negatywnych przejawów w zachowaniu młodego człowieka. Szczególne zadanie przypada psychologom, ogromne znaczenie mają ich pedagogiczne umiejętności wczesnego reagowania na sygnały świadczące o zaistniałych sytuacjach kryzysowych, natomiast dla powodzenia działań profilaktycznych wspomagających młodzież w prawidłowym funkcjonowaniu konieczne jest wszechstronne zaangażowanie całej społeczności (Przewoźnik, 2018). Należy podkreślić, iż zawód psychologa w placówkach resocjalizacyjnych bez wątpienia wymaga określonych zdolności, umiejętności i konkretnej wiedzy, bowiem od początku swojej pracy psycholog ma kontakt z młodym człowiekiem, często z patologicznymi wzorcami funkcjonowania. Uwrażliwienie na osobę ludzką, chęć zrozumienia jej problemów, pomoc w określa-

niu nowej drogi życiowej, która nie będzie pogłębiała demoralizacji, mają kluczowe znaczenie. W codziennej rzeczywistości często mówi się wręcz o tak zwanej misji, powołaniu psychologa w pracy resocjalizacyjnej z młodzieżą (Śliwa, 2013). Podstawą pracy resocjalizacyjnej psychologa jest czytelność i transparentność zasad oraz dialog z wychowankami. Na drodze konsensusu, opierając się na wymiernych wskaźnikach, projektowane są indywidualne ścieżki rozwoju wychowanków, pozwalające na korektę ich zachowania, systemu wartości, rozumienie (często poprzez poznanie) sposobów pełnienia ról i wykonywania zadań oczekiwanych przez społeczeństwo (Czapów, 1978). Z pewnością wyposażanie młodego człowieka w możliwości przystosowawcze oraz rozwijanie i kreowanie potencjałów może sprzyjać wytworzeniu nowego stosunku do otaczającej rzeczywistości społecznej, którą zaczyna on zauważać w kategoriach sytuacji akceptowalnych i rozwiązywalnych. Możliwe staje się ponadto otrzymanie nowych kompetencji poznawczo-osobowych pozwalających na rozwiązywanie wielu trudnych sytuacji życiowych (Wysocka, 2008). Nadrzędnym dokumentem wyznaczającym zadania psychologa pracującego w zakładach poprawczych jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 października 2018 r. w sprawie wykazu zajęć prowadzonych przez nauczycieli w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich (DzU 2018 poz. 1601). Zgodnie z powołanym aktem prawnym do zadań psychologa w zakładach poprawczych należy w szczególności: podejmowanie działań w celu zapewnienia nieletnim poczucia bezpieczeństwa oraz pomagających w adaptacji i integracji wychowanków; inicjowanie i prowadzenie działań interwencyjnych i mediacyjnych w sytuacjach problemowych i kryzysowych; diagnozowanie środowiska rodzinnego i rówieśniczego wychowanka; udzielanie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego rodzinie nieletniego; rozpoznawanie indywidualnych potrzeb i przyczyn niepowodzeń szkolnych nieletnich; kwalifikowanie wychowanków do odpowiedniej pomocy pedagogicznej z uwzględnieniem ich deficytów rozwojowych; prowadzenie zajęć wychowawczo-edukacyjnych, w szczególności w zakresie terapii pedagogicznej, socjoterapii, rozwoju osobistego, komunikacji interpersonalnej, zapobiegania agresji; dokonywanie oceny funkcjonowania wychowanka w zakładzie w celu rozwiązywania problemów wychowawczych oraz wspierania rozwoju wychowanka; opracowywanie i modyfikowanie indywidualnego planu resocjalizacji lub określanie kierunków oddziaływań resocjalizacyjnych na podstawie indywidualnej diagnozy; prowadzenie profilaktycznej działalności informacyjnej, edukacyjnej oraz szkoleniowej z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów nieletnich (m.in. promocja zdrowego stylu życia, uczenie sposobów radzenia sobie w trudnych sytuacjach), w tym podejmowanie działań mających na celu pokazanie alternatywy w stosunku do zachowań ryzykownych i problemowych związanych z używaniem środków odurzających, substancji psychotropowych, środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych przez nieletnich oraz monitorowanie stopnia realizacji programu przygotowań wychowanka do życia po zwolnieniu z zakładu (Karłyk-Ćwik, 2009). Z powyższego wynika, iż idea resocjalizacji bez oddziaływa-

nia terapeutycznego nie ma szans powodzenia, bowiem istotą oddziaływań resocjalizacyjnych jest takie organizowanie aktywności młodego człowieka, by poprzez zaspokojenie potrzeb, wyzwolenie pozytywnych zmian motywacyjnych, usprawnianie i korygowanie zaburzonych procesów, kompensowanie braków w zakresie poszczególnych funkcji i przy wykorzystywaniu najmocniejszych stron umożliwić wszechstronny jego rozwój. Realizacja celu resocjalizacyjnego to też przemiana tożsamości młodych osób szczególnie zdemoralizowanych, o silnie utrwalonych dewiacyjnych cechach osobowości, gdzie jednocześnie zachodzi potrzeba oddziaływań specjalistycznych, które wymagają również korekty schematów poznawczych i emocjonalnych (Ostrowska, 2008). Dzięki tego rodzaju działalności przywrócony i odbudowany zostaje również obraz siebie, rozumiany jako system poglądów, przekonań i informacji o posiadanych cechach, możliwościach, zdolnościach czy umiejętnościach. Poza wiedzą na własny temat obejmuje także samoocenę, stosunek do siebie samego, poczucie wartości oraz wiadomości tworzące ideał własnej osoby – „ja idealne” (Nikodemka, 2003, s. 4–7).

Resocjalizacja i profilaktyka w ośrodkach dla nieletnich – stan obecny i perspektywy

Zasady określające ramy, w których zakłady poprawcze prowadzą swoją działalność, w jasny sposób określa analizowana wcześniej ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (DzU 2001 nr 124 poz. 1359). Sąd rodzinny może orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, jeżeli przemawiają za tym: wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego (Konarska-Wrzosek, 2011). Z przepisów prawa wynika, że o umieszczeniu w zakładzie poprawczym decyduje, stwierdzony w toku postępowania sądowego, stopień demoralizacji nieletniego w połączeniu z popełnionym przez niego czynem karalnym (Kudlak, 2016). Nieletniego można umieścić w zakładzie poprawczym, jeżeli: wiek nieletniego w momencie popełnienia czynu karalnego wynosi nie mniej niż 13 lat i nie więcej niż 17, chyba że w chwili orzekania ukończył on 18 lat i sąd rodzinny wymierzył mu karę, stosując jej nadzwyczajne złagodzenie, ponieważ uznał, że stosowanie środków poprawczych nie byłoby już celowe. Kolejną przesłankę stanowi wysoki stopień demoralizacji, a dotychczasowe wychowanie nieletniego nie dało pozytywnych rezultatów lub dotychczas stosowane środki wychowawcze nie rokują resocjalizacji nieletniego (Bieńkowska, Walczak-Żochowska, 2003). Takie sformułowanie zakłada, że umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym może być stosowane wyłącznie jako *ultima ratio*, czyli ostateczność podyktowana względami wychowawczymi, a celowość umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym wskazuje nie tylko na wysoki stopień

społecznej szkodliwości czynu, głęboką demoralizację i względy prewencji ogólnej, ale również potrzebę skutecznego wdrożenia nieletniemu szacunku dla prawa i zasad współżycia społecznego, a ponadto szacunku dla nauki i pracy oraz potrzeby nauczania go zawodu (Konarska-Wrzošek, 2011). Celem umieszczenia nieletniego w placówce wychowawczej jest również wychowanie nieletniego i jego resocjalizacja, dążąca do zmiany postaw na społecznie pożądanych oraz zapewniająca jego prawidłowy rozwój osobowości, a ponadto kształtująca pozytywne zainteresowania i motywacje oraz odpowiedni system wartości (Bojarski, Kruk, Skrętowicz, 2014). Orzekając umieszczenie w zakładzie poprawczym, sąd nie określa czasu pobytu nieletniego w ośrodku. Maksymalny okres pobytu może trwać do ukończenia przez niego 21. roku życia. Umieszczenie w zakładzie poprawczym może być orzeczone w postaci bezwzględnej albo z warunkowym zawieszeniem wykonania. Warunkowe zawieszenie umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym stosuje się, gdy jego właściwości i warunki osobiste oraz środowiskowe, a także okoliczności i charakter czynu uzasadniają przypuszczenie, że cele wychowawcze zostaną osiągnięte bez natychmiastowego umieszczenia go w takim zakładzie (Górski, 1985). Praktyka resocjalizacyjna jawi się jako „wielowymiarowa dziedzina wiedzy i umiejętności opiekuńczych, wychowawczych i terapeutycznych stosowanych wobec osób z grupy ryzyka społecznego, nieprzystosowanych społecznie i zagubionych” (Pytka, 2000, s. 208). Resocjalizacja oznacza modyfikację zachowania jednostki, które niezgodne jest z normami społecznymi adekwatnymi do wieku jednostki i środowiska (Pytka, 2000). Celem resocjalizacji są optymalne relacje człowieka z otoczeniem, a najwyższymi wartościami – ład społeczny, rozwój osobowości i związana z nim wolność ludzka, gdyż wolność jest wartością autoteliczną – środkiem, dzięki któremu następuje urzeczywistnienie innych wartości oraz dóbr (Jaworska, 2012). Przedmiotem procesu resocjalizacyjnego młodzieży jest nie tylko wąsko rozumiane wychowanie korygujące niedostatki socjalizacyjne młodych osób, ale szersza działalność obejmująca trzy podstawowe funkcje:

- opiekę resocjalizacyjną, która polega na zaspokojeniu potrzeb podopiecznego;
- wychowanie specjalne, obejmujące głównie kształcenie mechanizmów kontroli wewnętrznej, czyli samokontroli;
- terapię, czyli leczenie zaburzeń, dysfunkcji, przywracanie stanów normalnych jedności biopsychicznej podopiecznego (Pytka, 2008, s. 208).

Zespół powyższych zabiegów, zwanych ogólnie procesem resocjalizacyjnym, odbywać się winien przez oduczanie zachowań antagonistyczno-destruktywnych i uruchamianie prawidłowych mechanizmów socjalizacyjnych w warunkach kontrolowanych przez wychowawców (Kranc, 2018). Należy odnotować, że Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 października 2018 r. w sprawie wykazu zajęć prowadzonych przez nauczycieli w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich (DzU 2018 poz. 1973) określa wykaz zajęć dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych prowadzonych bezpośrednio z wychowankami albo na ich rzecz przez pedagogów, psychologów, logopedów, terapeutów pedagogicznych

i doradców zawodowych zatrudnionych w zakładach poprawczych. W zakładzie poprawczym prowadzone są kompleksowe czynności edukacyjne, wychowawcze, opiekuńcze i terapeutyczne. Głównym celem takich działań jest wyeliminowanie niewłaściwych zachowań, niwelowanie skłonności agresywnych i zastępowanie ich zachowaniami prospołecznymi, kształtowanie pożądaných nawyków, prawidłowych postaw i hierarchii wartości, poczucia obowiązku i odpowiedzialności za swoje postępowanie, wdrażanie do samodyscypliny i przestrzegania norm społeczno-moralnych. Nad kształtem takich działań czuwa zespół diagnostyczno-korekcyjny (Grześkowiak, 2020). Ponadto członkowie zespołu diagnostyczno-korekcyjnego przeprowadzają diagnozę każdego wychowanka, dokonują obserwacji zachowania oraz analizy dostępnych dokumentów. Na podstawie diagnozy pedagog w porozumieniu z psychologiem oraz innymi pracownikami placówki, ale przede wszystkim przy współudziale wychowanka opracowuje Indywidualny Plan Resocjalizacji. Priorytetem jest przygotowanie wychowanków do życia poza placówką zgodnie z obowiązującymi normami społecznymi. W tym celu wykorzystuje się różne metody, w szczególności aktywizujące, umożliwiające zachodzenie pożądaných interakcji społecznych. Zespół powyższych zabiegów, zwanych ogólnie procesem resocjalizacyjnym, odbywać się winien przez oduczanie zachowań antagonistyczno-destruktywnych, czyli uruchamianie prawidłowych mechanizmów socjalizacyjnych w warunkach kontrolowanych przez wychowawców (Bębas, 2010). Placówki resocjalizacyjne, zajmujące się pracą z młodzieżą niedostosowaną społecznie, mają możliwość korzystania z dość szerokiego spektrum oddziaływań resocjalizacyjnych. Najogólniej rzecz biorąc, są to metody obejmujące działania wpływu bezpośredniego na wychowanka, wpływu pośredniego z pomocą grupy wychowawczej lub sytuacyjne, w których wykorzystuje się naturalne lub specjalnie organizowane sytuacje do utrwalania pożądaných zmian zachowania wychowanka (Kalinowski, 2005).

Wybrane kierunki (koncepcje) interwencji resocjalizacyjnych

Projektowanie i podejmowanie innowacyjnych rozwiązań resocjalizacyjnych odnosi się do dominujących w określonym czasie paradygmatów i wynikających z nich kierunków badań skoncentrowanych na rozwiązywaniu problemów ograniczających zakres zachowań dewiacyjnych, niedostosowanych czy przestępczych. Wiodące nurty, wyznaczone rozwojem psychologii i socjologii, wyjaśniały przejawy niedostosowania społecznego czy zaawansowanej jego postaci, czyli przestępczości, koncentrując się na wskazaniu roli osobowości czy akcentowaniu wpływów środowiska. Inspiracji teoretycznych, ukierunkowujących badania naukowe pozwalające na modyfikowanie praktyk resocjalizacyjnych czy projektowanie innowacyjnych rozwiązań w tym zakresie, dostarczyły teorie psychologiczne: behawioryzm, psychoanaliza czy teorie uczenia się. Nurt behawioralny, choć przyczynił się do zredukowania znaczenia woluntaryzmu w kontekście procesów de-

czyjnych jednostki oraz promował schematyczność czy rytualizację oddziaływań resocjalizacyjnych, stał się na długi czas zasadniczym nurtem oddziaływań korekcyjnych, skoncentrowanym głównie na modyfikacji zewnętrznych przejawów zachowań. Wiedza na temat wielowymiarowego zjawiska niedostosowania społecznego młodzieży jest niezbędna do planowania oraz realizacji konkretnych działań w procesie resocjalizacji nieletnich. Przyjmuje się, że proces resocjalizacji nieletnich powinien być organizowany przede wszystkim z uwzględnieniem rozwojowej perspektywy. Jednym z głównych celów procesu resocjalizacji w tym ujęciu staje się zatem wspieranie wychowanków w pokonywaniu trudności związanych z realizacją zadań rozwojowych okresu adolescencji. Identyfikacja oraz wzmacnianie potencjałów nieletnich stanowią jego uzupełnienie. Wychowankowie młodzieżowych ośrodków wychowawczych są w okresie intensywnych zmian kształtującej się osobowości, która u części z nich zmierza w nieprawidłowym kierunku, stwarzając tym samym ryzyko określonych zaburzeń psychicznych. Dostosowanie realizowanych działań do indywidualnych potrzeb rozwojowych wychowanków daje możliwości dokonania trwałych pozytywnych zmian w ich funkcjonowaniu psychospołecznym (Simanow, 2022).

Kierunek oddziaływań behawioralnych

Podstawą teoretyczną modelu behawioralnego są teorie uczenia się, które zakładają, że zachowania przestępcze są normalną reakcją na nieprawidłowe uwarunkowania, dlatego też resocjalizacja powinna polegać na przewarunkowaniu, czyli stworzeniu społecznego systemu nagradzania (tj. wzmacniania) takich cech, które są pozytywne ze społecznego punktu widzenia. Teorie behawioralne uznają, że człowiek w toku swojego rozwoju społecznego i osobowego uczy się różnych zachowań i reakcji. Uczenie się podlega procesowi wzmocnień, co oznacza, że prawdopodobieństwo wystąpienia i utrwalenia się danych zachowań jest tym większe, im częściej i mocniej są one w sensie psychologicznym utrwalane (Konopczyński, 2007). Jednym z obszarów, w których terapia behawioralna znalazła zastosowanie, jest resocjalizacja przestępców oraz osób przejawiających różnego rodzaju zaburzenia emocjonalne i antyspołeczne (Pospiszyl, 1998). Osobowość jest zatem traktowana jako suma dających się zaobserwować rodzajów zachowania, które są całkowicie kontrolowane przez otoczenie (Pospiszyl, 1998). Złe zachowanie jest w związku z tym „zdrową” reakcją na negatywne wpływy otoczenia, a nie symptomem trwałych zaburzeń. Przyjmuje się zatem, że negatywne zachowania i reakcje ujmowane są jako „produkt” procesu socjalizacji, zatem mogą podlegać zmianom. Resocjalizacja odwołująca się do kierunku behawioralnego polega na wyrównaniu braków w zachowaniu, przyjmując, że zaburzenia w zachowaniu często wynikają z licznych niedostatków w różnych sferach funkcjonowania ludzkiego, jednostka taka nie otrzymuje w kontekstach społecznych oczekiwanych wzmocnień pozytywnych, które rozwijają i utrwalają wartościowe ze społecznego

punktu widzenia cechy zachowania. Doświadczanie bodźców negatywnych prowadzi zarówno do agresji, jak i do wzmacniania reakcji społecznie nieadekwatnych. Zatem działania resocjalizacyjne powinny koncentrować się na wyrównaniu wspomnianych braków – eliminowaniu negatywnych cech zachowania, ponieważ osoby wykazujące zarówno zaburzenia w zachowaniu, jak i zachowania antyspołeczne przyswoiły sobie wiele niewłaściwych form zachowania utrudniających im funkcjonowanie w społeczeństwie. Zatem zadaniem resocjalizacji behawioralnej jest wyeliminowanie negatywnych przejawów zachowań oraz dostarczenie silnych pozytywnych wzmocnień – wzmocnieniu kontroli własnego zachowania, polegającej na wypracowaniu u osób ujawniających zaburzenia w zachowaniu i zachowania antyspołeczne wystarczająco silnych umiejętności powstrzymania wielu reakcji i zapanowania nad natychmiastowym uzewnętrznianiem swych emocji, które niejednokrotnie mogą prowadzić do zachowań przestępczych (Pospiszyl, 1998).

Oddziaływania oparte na modelu psychologii kognitywnej

Wszelkie ograniczenia w zakresie praktyki resocjalizacyjnej, jakie wynikały z zastosowania założeń behawioralnych, skierowały zainteresowania badawcze na obszar psychologii kognitywnej. W konsekwencji zaczęły dokonywać się przełomowe zmiany w zakresie myśli resocjalizacyjnej, zbliżające się do kierunku wielowymiarowego (eklektycznego). Innowacyjne rozwiązania w zakresie interwencji resocjalizacyjnej wyprowadzane są z psychologii kognitywnej, a zwłaszcza tych jej twierdzeń, które nawiązują do różnych koncepcji osobowości oraz objaśniają istotę oraz rodzaje zachowań agresywnych. Znaczący wpływ na rozważania w obszarze resocjalizacji ma poznawcza teoria osobowości, która wywodzi się z psychologii kognitywnej. Jej istotą jest wskazanie, że uwarunkowania reakcji ludzkich i zachowań społecznych mają związek z procesem przyjmowania i przetwarzania informacji przez struktury poznawcze i twórcze (percepcja, motywacja, emocje, pamięć, myślenie, wyobraźnia) (Kranc, 2018). Zasadniczym założeniem poznawczej teorii osobowości, sformułowanym przez George'a Kelly'ego, prekursora kierunku, jest uznanie, że informacje stanowią pierwotny element struktury Ja, tworząc złożone konstrukty osobowościowe funkcjonujące w postaci wiedzy tworzącej sieci operacyjne i sieci wartości. Wiedza zorganizowana w postaci sieci operacyjnej pozwala jednostce na prezentację określonych postaw wobec otoczenia oraz umożliwia podejmowanie kontaktów interpersonalnych i pełnienie funkcji. Natomiast wiedza zorganizowana wokół sieci wartości ma charakter wartościująco-normatywny i wypełnia treściami aksjologicznymi postawy, relacje i pełnione funkcje (Konopczyński, 2007). W Polsce teorią nawiązującą do psychologii kognitywnej i będącą inspiracją do tworzenia kierunków oddziaływań resocjalizacyjnych jest regulacyjna teoria osobowości Janusza Reykowskiego. Osią tej teorii jest system regulacji kształtujący się w toku socjalizacji na podstawie przyswajanych i przetwarzanych informacji (Reykowski, 1992). Jednym z przejawów zaburzeń zachowania i niedo-

stosowania jest agresja. W ujęciu kognitywnym etiologia zachowań agresywnych nabiera odmiennego znaczenia, mimo że nie odrzuca czynników wspólnych dla wszystkich zachowań. Różnica między genezą zachowań aproblemowanych a agresją polega na uwzględnieniu w przypadku agresji czynników dodatkowych, zawierających się w typie układu nerwowego i temperamentu. Tradycyjnie jednostkom agresywnym przypisuje się niższy poziom samooceny, jednak jak zauważa Urban, badania nie potwierdzają tego przekonania, wskazując, że do agresji bardziej skłonne są osoby o wysokiej samoocenie, zwłaszcza w sytuacjach postrzeganych przez nie jako zagrażające. Skłonności do zachowań agresywnych znamienne są dla osób prezentujących samoocenę niestabilną i zawyżoną (Muskala, 2016). Nie mniej istotnym wskazaniem resocjalizacyjnym jest diagnozowanie potrzeb i dążeń jednostek agresywnych. Ważnym wskazaniem resocjalizacyjnym wynikającym z podejścia kognitywnego jest odniesienie się do poczucia kontroli jako ważnego elementu struktury osobowości i jej regulacyjnej roli w odniesieniu do zachowania człowieka. W ujęciu kognitywnym podkreśla się znaczenie metod treningowych w zakresie obserwacji własnych procesów psychicznych i umiejętności ich definiowania, obserwacji wzmagającego się wzburzenia i wściekłości w sytuacjach domniemanego lub rzeczywistego zagrożenia, nabywania umiejętności redukcji napięcia, wypracowania poznawczych i emocjonalnych składników empatii oraz kompetencji tworzenia i podtrzymywania relacji z otoczeniem oraz w czynnikach środowiskowych i zdarzeniach zaistniałych w przebiegu procesu socjalizacji. Zrozumienie struktur osobowości, mechanizmów tworzenia się zaburzonych, antysocjalnych (dewiantnych) cech osobowości pozwala na wykorzystanie tej wiedzy do projektowania oddziaływań resocjalizacyjnych. Specyfika tych metod, nawiązujących do psychologii kognitywnej, sprowadza się do operowania wiedzą, argumentami i informacjami odczytywanymi przez resocjalizowaną jednostkę z zachowań i wzorów prezentowanych przez autorytety. Dzięki czemu cały proces resocjalizacji nabiera świadomego i pozytywnego charakteru i może być traktowany jako działalność optymistyczna (Kowalczyk, Mackojć, 2021).

Twórcza resocjalizacja

Klasyczne podejście resocjalizacyjne w swoim wymiarze metodycznym za główny cel oddziaływań obiera korektę, eliminowanie bądź usprawnianie zaburzonych struktur i mechanizmów osobowych i behawioralnych osób funkcjonujących patologicznie w swoich rolach życiowych i społecznych (Pytka, Nowak, 2010). To eliminująco-naprawcze podejście klasycznej resocjalizacji ma swoje źródła w zasadniczych grupach współczesnych koncepcji, wyjaśniających złożone problemy zjawiska nieprzystosowania społecznego. Koncepcje te, mające w znacznej części charakter interdyscyplinarny, próbują wieloaspektowo i wielowymiarowo wyjaśniać przyczyny, mechanizmy i skutki ludzkich reakcji i zachowań patologicznych (Krukowski, 2011). Posiadają one jednak jeden wspólny mankament: w znikomym stopniu

odnoszą się do metodycznej problematyki samego procesu resocjalizacji oraz uwarunkowań jego efektywności, skupiając się przede wszystkim na wyjaśnianiu etiologii i fenomenologii tego zjawiska (Kwaśniewski, 2008). U źródeł poszukiwań i refleksji związanych z praktycznym funkcjonowaniem metod i form resocjalizacyjnych leży pogląd, że projektując i realizując rozmaite metody i techniki oddziaływań, mające za zadanie urealniać i uefektywniać procesy resocjalizacji, nie wykorzystujemy w pełni tkwiących w osobach nieprzystosowanych społecznie potencjałów rozwojowych (Konopczyński, 2015). Należy bezprecedensowo podkreślić, iż metodyczne wymiary twórczej resocjalizacji stanowią o istocie pomocy psychologiczno-pedagogicznej i nakreślają perspektywy dalszego rozwoju jednostek nieprzystosowanych społecznie (Konopczyński, Nowak, 2008). Koncepcja twórczej resocjalizacji różni się w pięciu zasadniczych kwestiach od dotychczasowych, tradycyjnych sposobów rozumienia istoty wychowania resocjalizacyjnego, wynikającego z założeń pedagogiki resocjalizacyjnej. Jej zasadniczym przesłaniem jest traktowanie procesu resocjalizacji jako procesu rozwoju osobowego i społecznego jednostki, a nie jako procesu korekcyjnego, psychokorekcyjnego czy socjokorekcyjnego (Nęcka, 2005). Po pierwsze, określa się resocjalizację jako proces rozwijania i kreowania potencjałów, a nie jak to się przyjęło, korektywną zmianę parametrów społecznych i osobowych nieletnich. Po drugie, traktuje nieprzystosowanie społeczne jako problem wadliwie ukształtowanej tożsamości, a nie wadliwych postaw, nie akceptowania i przestrzegania norm społecznych, nieadekwatnych postaw, przekonań i nastawień. Po trzecie, celem resocjalizacji jest w istocie wykreowanie nowych parametrów tożsamościowych wychowanków, a nie tylko – jak do tej pory – korektywna zmiana przekonań, nastawień i preferencji aksjologicznych czy form reakcji, zachowań, postaw i ról społecznych. Po czwarte, środkiem do tego celu jest rozwój strukturalnych czynników i mechanizmów procesów twórczych nieletnich, a nie zamiana jednych wadliwych form funkcjonowania na inne, akceptowane społecznie, która odbywa się poprzez wychowawczą korekcję, psychokorekcję, socjomodyfikację czy inne sposoby antropotechnicznych oddziaływań wychowawczych. Po piąte – wreszcie – proponowanym sposobem, a więc metodą osiągnięcia tego celu jest resocjalizowanie poprzez metodyczną działalność kulturotwórczą (Opora i in., 2017). Rozwijane potencjały wychowanków nieprzystosowanych społecznie wpływają na ich nowy stosunek do otaczającej rzeczywistości społecznej, którą zaczynają postrzegać w kategoriach sytuacji akceptowalnych i rozwiązywalnych. Otrzymane w trakcie oddziaływań resocjalizacyjnych nowe kompetencje poznawczo-osobowe pozwalają im na rozwiązywanie sytuacji życiowych w sposób odmienny niż dotychczas. Wychowankowie sami współtworzą i wypełniają treścią ramy swojej nowej tożsamości (Czapów, Jedlewski, 1971). Stosowane metody twórczej resocjalizacji nie są celem samym w sobie, a jedynie narzędziami metodycznymi, umożliwiającymi osiągnięcie zaplanowanego celu, jakim jest rozwój struktur poznawczych i twórczych osób nieprzystosowanych społecznie, a poprzez to z jednej strony zmiana treści i struktury informacyjnej skryptów poznawczych i atrybucji, z drugiej zaś rozwijanie potencjałów umożliwiających wypeł-

nianie nową treścią i formą alternatywnych ról społecznych, do których pełnienia przygotowuje tak rozumiana działalność resocjalizacyjna (Czapów, Jedlewski, 1971). Twórcza resocjalizacja jest zarówno koncepcją teoretyczną, jak i dziedziną praktyczną. Ten jej drugi wymiar jest najbardziej eksponowany we wszystkich założeniach teoretycznych. Jej podstawowe metody nastawione są na kreowanie nowych parametrów tożsamościowych poprzez rozwijanie i uaktywnianie potencjałów wychowanków. Potencjały bowiem nadają kierunek ludzkiej aktywności oraz kreują role społeczne (Kudlak, 2016). Metodyczne wymiary twórczej resocjalizacji stanowią o istocie pomocy pedagogiczno-psychologicznej. Nakreślają one perspektywy dalszego rozwoju nieletnich (Opora, 2010). Twórcza resocjalizacja wraz z jej określoną bazą teoretyczną, metodologiczną i metodyczną może stanowić nie tylko uzupełnienie tradycyjnych koncepcji resocjalizacyjnych, ale przede wszystkim alternatywę dla poszukiwań dróg wyjścia z istniejącego impasu, a nawet kryzysu resocjalizacji instytucjonalnej i pozainstytucjonalnej (Pytka, Nowak, 2010).

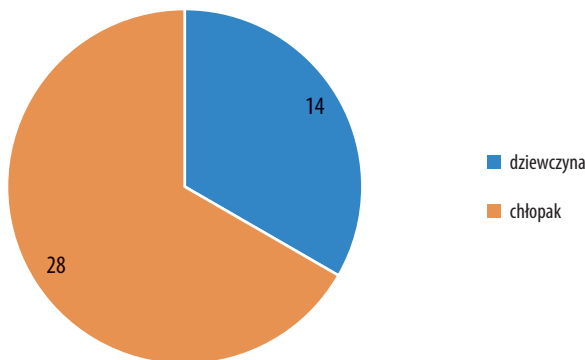
Analiza wyników badań własnych

Zgodnie z tytułem publikacji przedmiotem przedstawionych poniżej wyników badań jest określenie roli psychologa w resocjalizacji nieletnich sprawców czynów zabronionych. Grupę badawczą stanowiło 42 podopiecznych (28 chłopców oraz 14 dziewczyn) w wieku 13–18 lat, przebywających w 5 różnych placówkach resocjalizacyjnych na terenie województwa małopolskiego. Przeprowadzone badania były powiązane z założeniami teoretycznymi zawartymi w pierwszej części artykułu oraz podjętą w ramach niniejszego opracowania problematyką badawczą. Ze względu na panującą sytuację pandemiczną oraz ograniczoną możliwość bezpośredniego kontaktu z wychowankami wybranych placówek zdecydowano się przeprowadzić badania ankietowe w formie elektronicznej. W badaniach zastosowano metodę sondażu, techniką badawczą była ankieta, a narzędziem badawczym – autorski kwestionariusz ankiety. Kwestionariusz składał się z 20 pytań przygotowanych za pośrednictwem aplikacji Microsoft Forms, który następnie za pomocą sieci Internet udostępniono badanym. Pytania dotyczyły zarówno przyczyn znalezienia się podopiecznych w stosownej placówce oraz ich głównych problemów, jak i kwestii związanych z terapią prowadzoną przez psychologa, ich stosunku do niego, stosowanych metod, poprzez ocenę ich skuteczności aż po zmiany osobowościowe będące skutkiem podjętej terapii.

Zebrane wyniki zostały następnie przeniesione do arkusza kalkulacyjnego, gdzie poddano je niezbędnej analizie. Na ich podstawie przygotowano wykresy w zależności od potrzeby w ujęciu liczbowym lub procentowym.

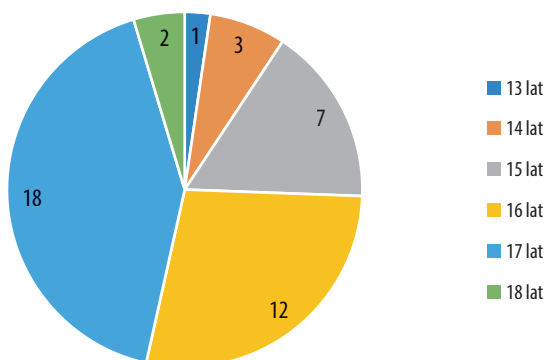
Jak wynika z wykresu 1, wśród badanej młodzieży znalazło się 28 chłopców oraz 14 dziewcząt. W prezentowanych badaniach własnych udział dziewcząt i chłopców w ogólnej liczbie nieletnich zdemoralizowanych i sprawców czynów karalnych jest nierówny. W badanym przedziale czasu dominującą populacją są chłopcy. Niepokój

budzi jednak zwiększająca się liczba nieletnich dziewcząt, które w ostatnich latach są sprawczyniami czynów zabronionych. Na tej podstawie można stwierdzić, że zjawisko przestępczości nieletnich dziewcząt nie jest czymś incydentalnym ani też marginalnym, lecz wychodzi z „cienia przestępczości” nieletnich chłopców.

Wykres 1. Płeć badanych

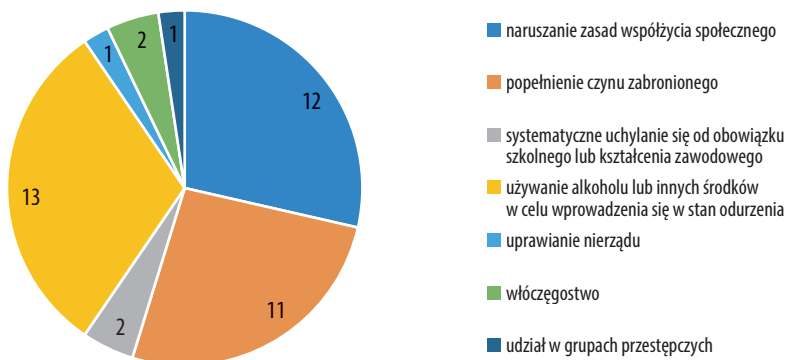
Źródło: badania własne.

Wykres 2. Wiek badanej młodzieży

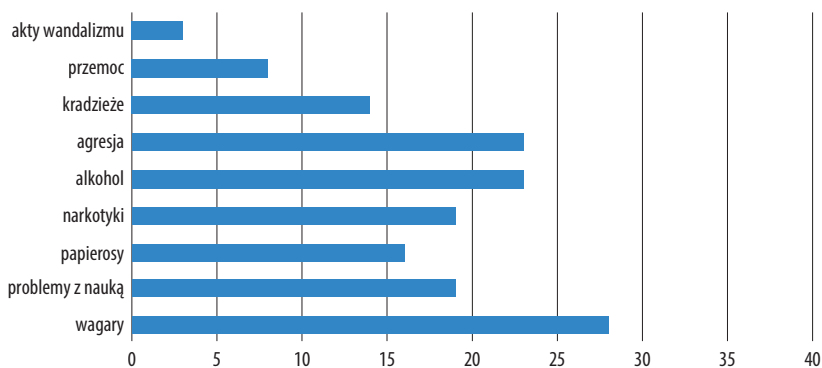
Źródło: badania własne.

Kolejna kwestia, na którą zwrócono uwagę w podjętych analizach statystycznych, dotyczyła wieku popełnienia przez nieletnich czynów karalnych, czy też wystąpienia u nich pierwszych symptomów demoralizacji. Umieszczenie w zakładzie poprawczym stosowane jest wyłącznie w sytuacji, kiedy nieletni w przedziale wiekowym pomiędzy 13. a 17. rokiem życia popełnia czyn zabroniony i jednocześnie przejawia wysoki stopień demoralizacji, a prognoza zastosowania pozostałych środków nie daje gwarancji ich skuteczności. Jak pokazują dane zawarte na wykresie 2, zdecydowana większość nieletnich, przebywających w ośrodkach wychowawczych, znajduje się w przedziale wiekowym pomiędzy 15. a 17. rokiem życia.

Wykres 3. Powód skierowania do ośrodka
Źródło: badania własne.

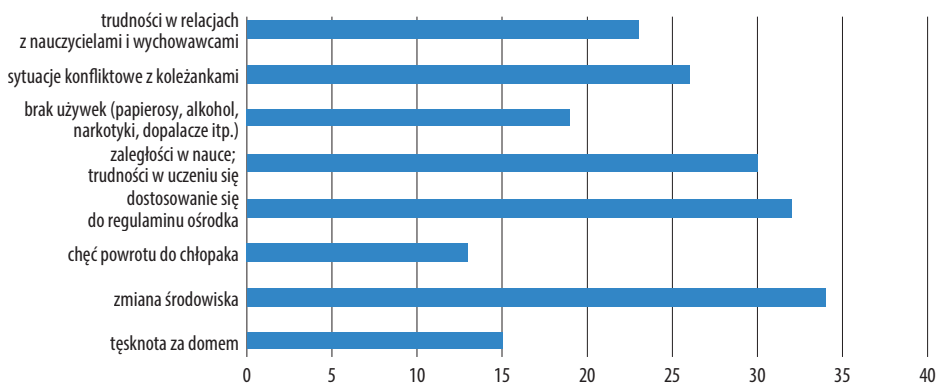
Przedstawiony na wykresie 3 materiał empiryczny sugeruje, że najczęstszym powodem skierowania przez sąd rodzinny nieletniego do ośrodka wychowawczego było używanie alkoholu oraz innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia. Miało to miejsce w 13 przypadkach. Na kolejnych miejscach uplasowały się następujące przyczyny: naruszenie zasad współżycia społecznego oraz popełnienie czynu zabronionego. Pośród innych powodów znalazły się: uchylanie się od obowiązku szkolnego, wścężostwo oraz udział w grupach przestępczych.

Wykres 4. Problemy młodych ludzi przed umieszczeniem w ośrodku wychowawczym
Źródło: badania własne.

Kolejnym zadaniem badawczym było ustalenie na podstawie analizy danych otrzymanych z badań głównych problemów, z jakimi borykali się młodzi ludzie przed umieszczeniem ich w ośrodku wychowawczym. Jak wskazują powyższe dane (wykres 4), demoralizacja wśród młodzieży przejawiała się najczęściej w wagarach, czyli braku realizacji obowiązku szkolnego, a ponadto zachowaniach

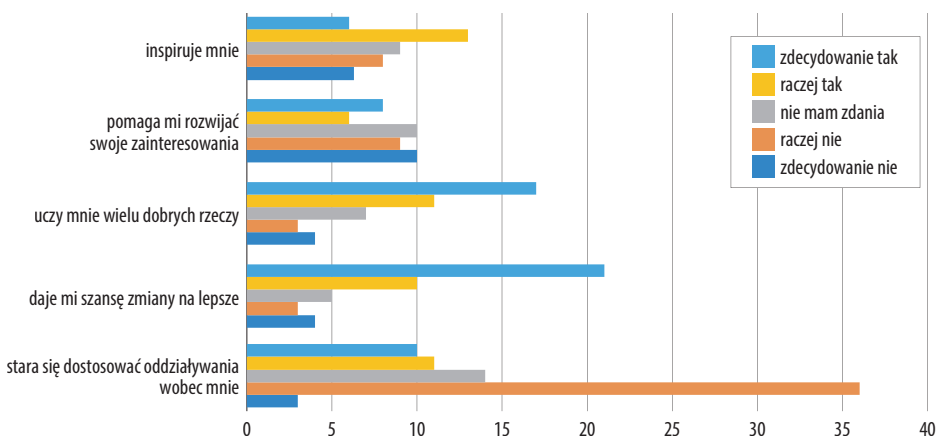
agresywnych oraz picia alkoholu. Znaczącą kwestią są również problemy z nauką, które mogą korelować z wagarami.

Wykres 5. Trudności podczas pobytu w ośrodku

Źródło: badania własne.

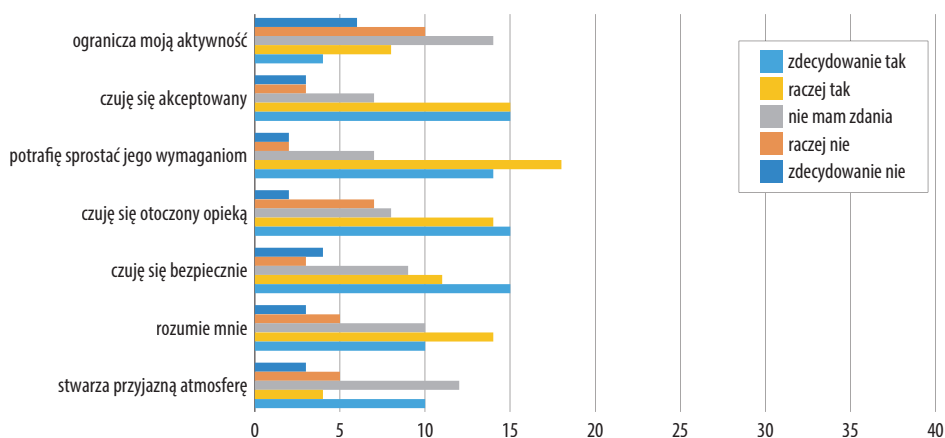
Badana młodzież została poproszona o wskazanie głównych trudności, jakich doświadczają podczas pobytu w ośrodku (wykres 5). Wychowankowie placówek wskazują na zmianę środowiska jako najczęstszy powód trudności w zaaklimatyzowaniu się w ośrodku. Ma to miejsce aż w 34 przypadkach. Stosunkowo często młodzież wskazuje również na problemy z dostosowaniem się do regulaminu obowiązującego w ośrodku (32 respondentów) oraz zaległości i trudności w uczeniu się (30 badanych). Na kolejnych miejscach uplasowały się takie trudności, jak: chęć powrotu do chłopaka czy tęsknota za środowiskiem rodzinnym.

Wykres 6. Ocena zajęć z psychologiem

Źródło: badania własne.

Konieczne z perspektywy podjętej w niniejszym artykule problematyki jest również przedstawienie opinii respondentów co do kwestii związanej z oceną zajęć odbywających się z psychologiem podczas pobytu w ośrodku (wykres 6). Blisko połowa badanych wychowanków zdecydowanie wskazuje na bardzo pozytywny aspekt pracy z psychologiem, a mianowicie fakt, że daje on im szansę zmiany na lepsze. Połowa badanych wskazała również na fakt, że psycholog uczy ich wielu dobrych rzeczy. Natomiast nie można powiedzieć, iż psycholog w dużej mierze jest dla wychowanków inspiracją. Co ciekawe, badani dosyć często twierdzili, że psycholog nie odgrywa jakiejś znaczącej roli w rozwijaniu ich zainteresowań. Z jednej strony nie powinno to dziwić, gdyż nie stanowi to głównej roli psychologa, ale z drugiej rozwijanie zainteresowań młodych ludzi jest istotną kwestią w kontekście twórczych form terapii, więc może warto położyć większy nacisk na ten aspekt.

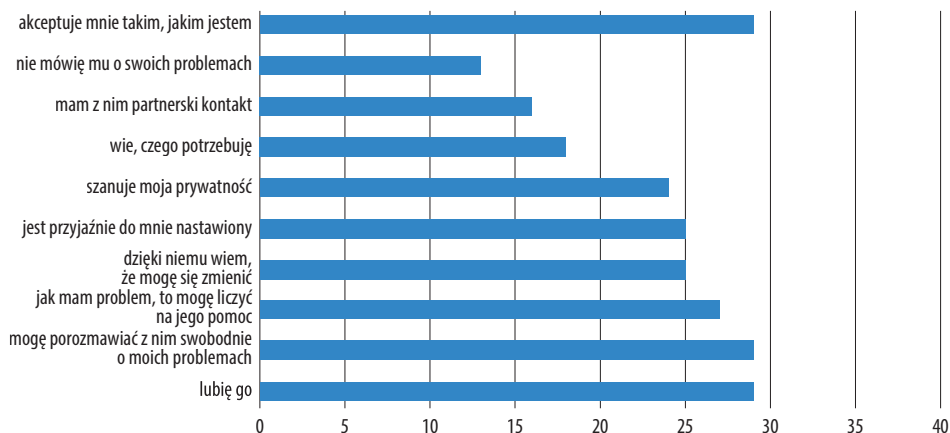

Wykres 7. System wychowawczy psychologa

Źródło: badania własne.

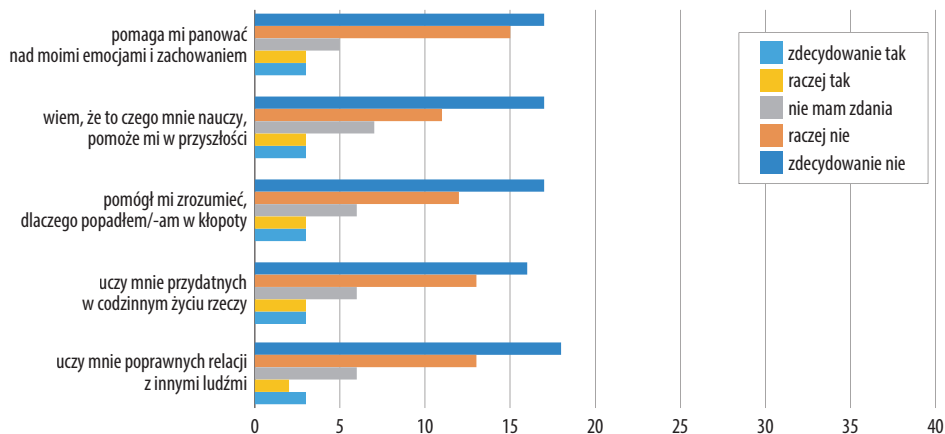
W kontekście systemu pracy psychologa z wychowankami (wykres 7) najczęściej twierdzą oni, że potrafią sprostać jego wymaganiom (32 badanych), co wskazuje pośrednio na umiejętność dostosowania wymagań psychologa do możliwości wychowanków. Podobny odsetek badanych czuje się otoczony opieką oraz akceptowany przez prowadzącego ich psychologa. Połowa badanej młodzieży wskazała, że czuje się bezpiecznie w jego obecności. Również zaledwie połowa badanych uważa, że psycholog stwarza przyjazną atmosferę. Może to jednak wynikać z faktu, że porusza on problemy i tematy, które są dla badanych po prostu trudne, a co za tym idzie, badani podopieczni odbierają osobę psychologa w negatywnym świetle.

Wśród cech, jakimi odznacza się psycholog w stosunku do podopiecznych (wykres 8), najczęściej wskazują oni na to, że go lubią, mogą z nim swobodnie porozmawiać o swoich problemach oraz że ich akceptuje takimi, jakimi są. Ma to

Wykres 8. Percepcja psychologa przez wychowanków

Źródło: badania własne.

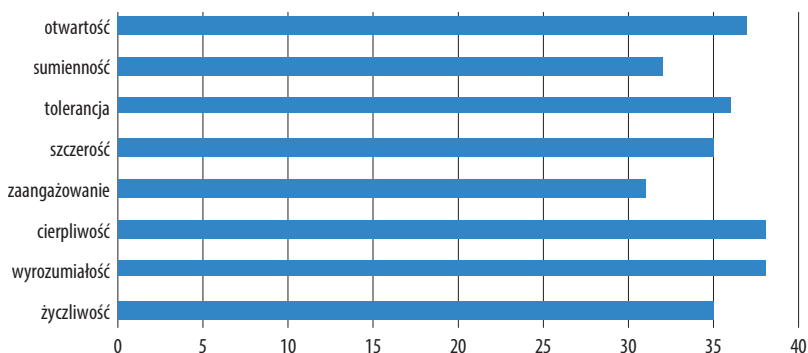

Wykres 9. Postrzeganie roli psychologa w życiu wychowanka

Źródło: badania własne.

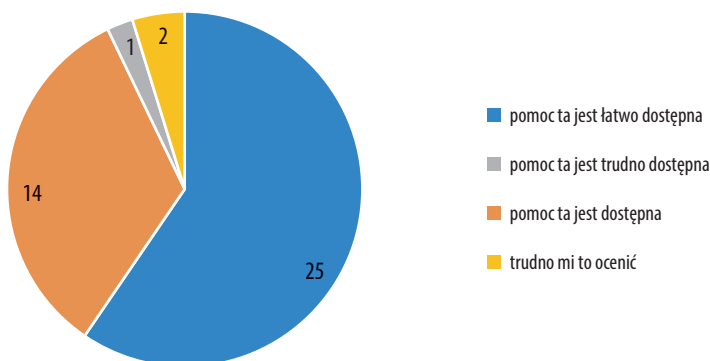
miejsce u 29 badanych. Z jednej strony to spory odsetek, co może wydawać się pozytywnym wynikiem. Z drugiej natomiast może martwić, że 13 badanych na te cechy nie wskazuje, gdyż jednak wydają się one elementarne dla pomyślnego przebiegu terapii. Pozostaje mieć nadzieję, że ta część badanych nie wskazała na powyższe z racji tego, że chciała podkreślić inne cechy i zalety. Wśród nich znalazły się: możliwość uzyskania pomocy w rozwiązaniu problemu (27 badanych), wiara w możliwość zmiany (25 badanych), a także przyjazne nastawienie (25 badanych). Co ciekawe, tylko nieco ponad połowa badanych wskazała na poszanowanie ich prywatności. Być może jest to związane ze specyficznym rozumieniem tego zagadnienia przez badaną młodzież.

Za równie ważne z perspektywy skutecznej resocjalizacji osób nieletnich i uznawania podmiotowości wychowanka jest postrzeganie roli psychologa w życiu podopiecznych ośrodków opiekuńczo-wychowawczych (wykres 9). Z analizy odpowiedzi respondentów wynika, iż psycholog odgrywa kluczową rolę w pracy z wychowankami. Wśród rozmaitych ról, jakie odgrywa on w ich życiu podczas pobytu w placówce, najczęściej wymieniali oni, że: pomaga im panować na emocjami i zachowaniami (31 badanych), uczy ich poprawnych relacji z innymi ludźmi (30 badanych), uczy przydatnych w codziennym życiu rzeczy (29 badanych), pomaga zrozumieć źródło ich problemów i trudności (29 badanych) oraz że to, czego ich uczy, pomoże im w przyszłości (28 badanych).

Wykres 10. Najbardziej pożądanymi cechami psychologa

Źródło: badania własne.

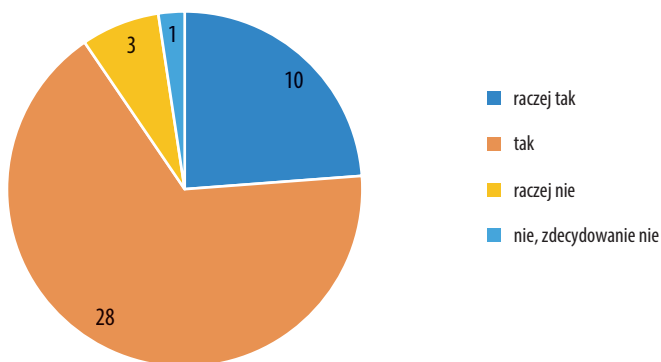

Wykres 11. Ocena dostępności pomocy psychologicznej

Źródło: badania własne.

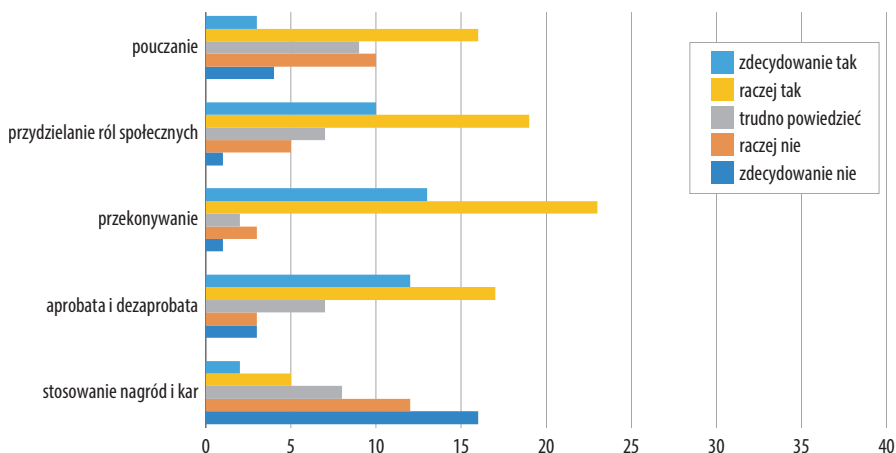
Jak widać na wykresie 10, wśród najbardziej pożądanymi cech psychologa wskazywanych przez badanych można wymienić: cierpliwość, wyrozumiałość, życzliwość, otwartość, szczerość, tolerancję, zaangażowanie oraz sumienność.

Podstawą pracy resocjalizacyjnej w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych jest dostępność pomocy psychologicznej, czytelność i transparentność zasad oraz dialog psychologów z wychowankami. Na drodze konsensusu, opierając się na wymiernych wskaźnikach, projektowane są indywidualne ścieżki rozwoju wychowanków, pozwalające na korektę ich zachowania, systemu wartości, rozumienie sposobów pełnienia ról i wykonywania zadań oczekiwanych przez społeczeństwo. Powyższe dane pokazują, że w kontekście dostępności pomocy psychologicznej dla wychowanków (wykres 11) zdecydowana większość respondentów twierdzi, iż jest ona łatwo dostępna (25 badanych), 14 z nich uważa, że jest ona dostępna w wystarczającym stopniu. Jedna osoba wskazała, że pomoc psychologiczna jest trudno dostępna.

Wykres 12. Częstotliwość kontaktu z psychologiem

Źródło: badania własne.

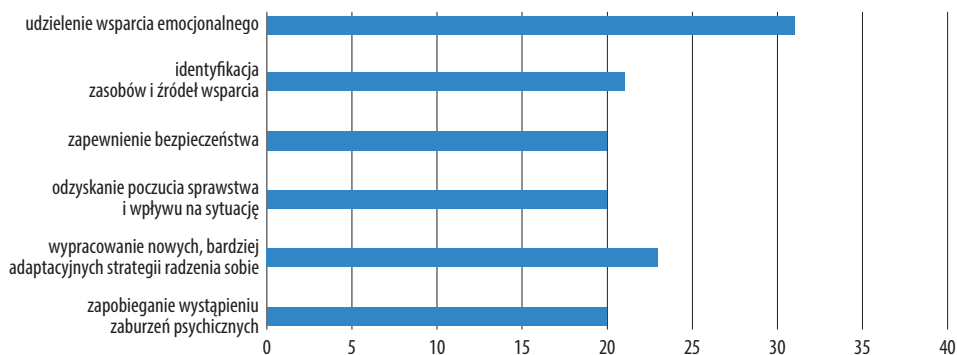

Wykres 13. Porównanie skuteczności metod resocjalizacyjnych

Źródło: badania własne.

Na pytanie, czy częstotliwość kontaktu z psychologiem jest dla badanych wystarczająca? (wykres 12), w zdecydowanej większości odpowiedzi respondenci uznali, że tak (28 badanych). Z nieco mniejszym przekonaniem pozytywnie wyraziło się 10 badanych. Pojawiła się nieliczna grupa osób (4 badanych), dla których częstotliwość kontaktu z psychologiem jest niewystarczająca.

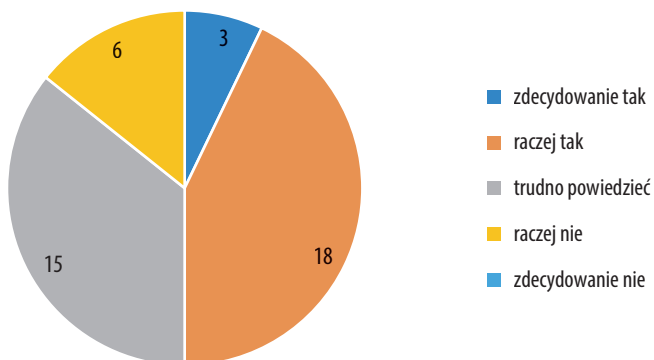
Skuteczność stosowanych metod resocjalizacyjnych jest niezwykle ważna (wykres 13). Z perspektywy wychowanków najskuteczniejszą metodą jest przekonywanie, a więc podawanie odpowiednich argumentów. Na taki sposób wskazało 36 badanych. Stosunkowo często pojawiała się również następująca odpowiedź: przydzielanie ról społecznych (29 badanych). Również w 29 przypadkach była to aprobata i dezaprobata. Pouczanie jako na skuteczną metodę resocjalizacyjną wskazało 10 respondentów. Najrzadziej natomiast badani wskazywali na stosowanie nagród i kar (7 badanych).

Wykres 14. Wsparcie przez psychologa rodziny wychowanka
Źródło: badania własne.

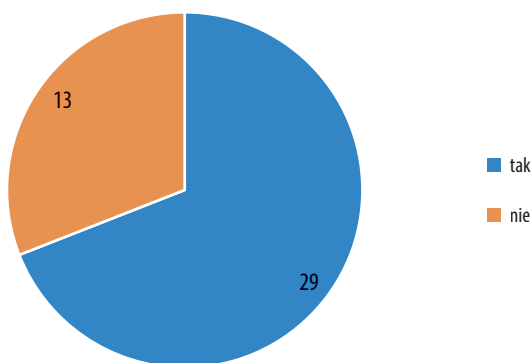
Wsparcie rodziny osoby znajdującej się w ośrodku wychowawczym jest niezwykle istotną częścią terapii (wykres 14). Wśród badanej młodzieży najczęściej pomoc ta przejawiała się w udzielaniu wsparcia emocjonalnego (wskazało na to 31 badanych). Innymi formami wsparcia rodzin badanych wychowanków są takie rodzaje pomocy, jak: wypracowanie nowych, bardziej adaptacyjnych strategii radzenia sobie w różnych sytuacjach, identyfikowanie zasobów i źródeł wsparcia, zapewnienie bezpieczeństwa, odzyskanie poczucia sprawstwa i wpływu na sytuację oraz zapobieganie wystąpieniu zaburzeń psychicznych.

Na pytanie, czy stosowane w odniesieniu do badanych metody terapeutyczne są skuteczne? (wykres 15), respondenci najczęściej odpowiadali, że raczej tak oraz zdecydowanie tak. Piętnastu badanych wskazywało jednak na trudność w jednoznacznej odpowiedzi. Kilka osób udzieliło odpowiedzi negatywnej. Powyższe odpowiedzi nieco martwią, gdyż zaledwie połowa badanych uważa, że stosowane przez psychologa metody terapeutyczne mają pozytywne odzwierciedlenie w pracy resocjalizacyjnej.

Wykres 15. Skuteczność metod resocjalizacyjnych

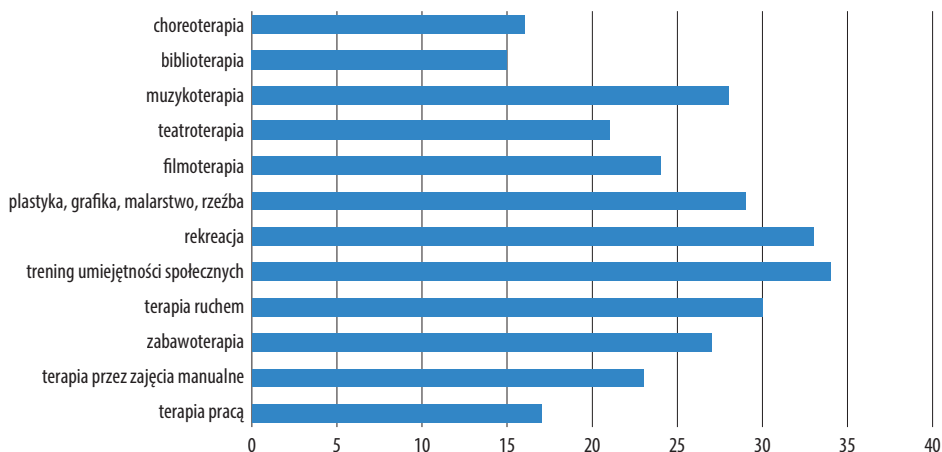
Źródło: badania własne.

Wykres 16. Uzgodnienie planu terapii z wychowankiem

Źródło: badania własne.

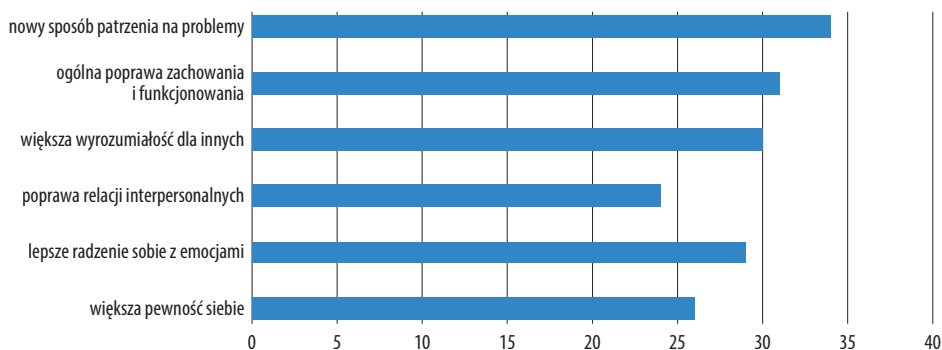
Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich dla każdego wychowanka opracowuje się w Indywidualny Program Terapeutyczny na podstawie wcześniej przeprowadzonej wielospecjalistycznej diagnozy i oceny poziomu funkcjonowania wychowanka. Plan resocjalizacji powinien zawierać: rodzaje i formy oddziaływań resocjalizacyjnych, do których wychowanek zostanie włączony, zakres, kierunki i formy nauczania, kształcenia zawodowego, jakimi wychowanek ma zostać objęty, zakres i sposób współpracy z rodziną i innymi osobami w celu doprowadzenia do integracji społecznej oraz program przygotowań wychowanka do życia po zwolnieniu z ośrodka. Przedstawiony na wykresie 16 materiał empiryczny dowodzi, że 29 badanych potwierdziło, że psycholog prowadzący ich terapię uzgodnił z nimi jej plan i przebieg.

Wykres 17. Twórcze metody resocjalizacji

Źródło: badania własne.

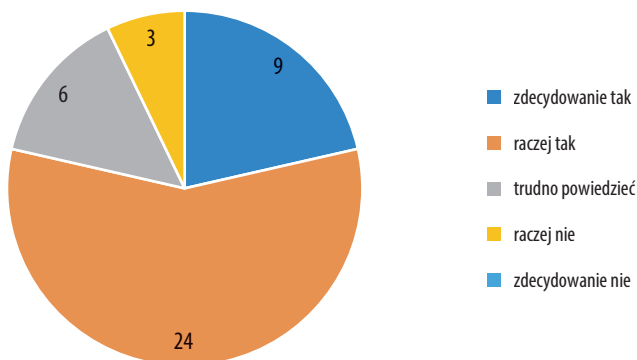
Wśród twórczych metod resocjalizacji badani najczęściej wskazywali na trening umiejętności społecznych (wykres 17). Miało to miejsce w 34 przypadkach. Nieco rzadziej, bo w blisko 80% odpowiedzi pojawiała się rekreacja. W dalszej kolejności padały odpowiedzi związane z terapią ruchem (30 badanych), plastyką, grafiką, malarstwem czy rzeźbą (29 badanych) i muzykoterapią (28 badanych). Nieco rzadziej respondenci wskazywali na: zabawoterapię (27 badanych), filmoterapię (24 badanych), terapię przez zajęcia manualne czy teatroterapię (21 badanych). Wśród odpowiedzi pojawiały się również: terapia pracą (17 badanych), choreoterapia (16 badanych) i biblioterapia (15 badanych).

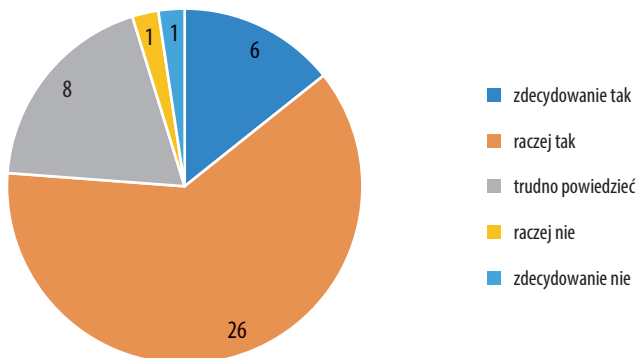
Wykres 18. Wpływ psychologa na życie wychowanków

Źródło: badania własne.

W kontekście wpływu psychologa na życie wychowanków (wykres 18) respondenci najczęściej wskazywali, że psycholog pomaga im spojrzeć na problemy w nowy sposób (34 badanych). Duża grupa, bo aż 31 osób, stwierdziła również, że psycholog pomaga im w ogólnym funkcjonowaniu i poprawie zachowania oraz uczy ich większej wyrozumiałości dla innych. Wśród innych odpowiedzi pojawiały się również takie odpowiedzi, jak: lepsze radzenie sobie z emocjami (18 respondentów), większa pewność siebie (13 respondentów) oraz poprawa relacji interpersonalnych (9 badanych).

Wykres 19. Wpływ psychologa na system wartości
Źródło: badania własne.

Wykres 20. Wsparcie psychologiczne po opuszczeniu ośrodka
Źródło: badania własne.

Budowanie przez psychologa systemu wartości młodego człowieka jest zadaniem bardzo trudnym, wymaga bowiem niezwykle wysokiego poziomu umiejętności pedagogicznych, zarówno w zakresie metodycznym, jak i merytorycznym. Praca psychologa powinna polegać na intencjonalnym motywowaniu wychowanków ośrodków wychowawczych do zmian w kierunku społecznie pożądanym.

Jak widać na wykresie 19, w opinii wychowanków psycholog raczej ma wpływ na ich system wartości. Natomiast dziewięciu badanych uważa, że zdecydowanie miał on wpływ na zmianę postrzegania ich systemu wartości. Sześciu respondentów nie potrafi odpowiedzieć na to pytanie z przekonaniem, iż dzięki pracy z psychologiem zmienił się ich system wartości. Niestety w opinii trzech badanych psycholog niczego nie pomógł zmienić w ich systemie wartości.

Niejako podsumowujące pytanie badań ankietowych na temat roli psychologa w procesie resocjalizacji nieletnich brzmiało: *czy nieletnim sprawcom przestępstw po wyjściu z placówki powinno się udzielać wsparcia psychologicznego?* (wykres 20). Analizując bliżej odpowiedzi młodzieży, stwierdzić można, że duży odsetek ankietowanych uważa, że raczej pomoc psychologa jest im potrzebna po opuszczeniu placówki (26 badanych). W ośmiu przypadkach badana młodzież nie ma zdecydowanego zdania w tej kwestii. Natomiast sześciu respondentów stwierdziło, że zdecydowanie wsparcie psychologa po opuszczeniu placówki powinno mieć miejsce. W dwóch przypadkach pojawiały się odpowiedzi, iż po opuszczeniu ośrodka wsparcie psychologiczne jest zbędne.

Podsumowanie, wnioski, konkluzje

W prezentowanych badaniach rola psychologa w procesie resocjalizacji osób nieletnich w wybranych instytucjach wychowawczych stanowiła najważniejszy punkt odniesienia. W badaniach zastosowano metodę sondażu, techniką badawczą była ankieta, a narzędziem badawczym – autorski kwestionariusz ankiety. Grupę badawczą stanowiło 42 podopiecznych (28 chłopców oraz 14 dziewczyn) w wieku 13–18 lat, przebywających w pięciu różnych placówkach resocjalizacyjnych na terenie województwa małopolskiego. Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie wniosków praktycznych. Na pierwszy plan wysuwa się postulat, iż podstawą pracy resocjalizacyjnej w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych jest dostępność pomocy psychologicznej, czytelność i transparentność zasad oraz dialog psychologów z wychowakami. Na drodze konsensusu, opierając się na wymiernych wskaźnikach, projektowane powinny być indywidualne ścieżki rozwoju wychowanków, pozwalające na korektę ich zachowania, systemu wartości, rozumienie sposobów pełnienia ról i wykonywania zadań oczekiwanych przez społeczeństwo. Badania dowiodły, że ważnym zadaniem w procesie wychowania nieprzystosowanej społecznie młodzieży zajmują oddziaływania mające na celu równorzędne korygowanie niewłaściwych zachowań i nawyków oraz kształtowanie właściwych postaw. Skutecznie prowadzona terapia powinna skutkować faktem, iż młodzi ludzie niedostosowani społecznie postrzegają inaczej, myślą inaczej, uczą się inaczej. Wszystko to stanowi najlepszą technikę, aby odsłaniać najgłębsze pokłady natury ludzkiej, poprawiać relacje interpersonalne i kształtować pozytywne postawy społeczne. Celem oddziaływań terapeutycznych z młodym człowiekiem jest posiadanie jasnej i klarownej percepcji rzeczywistości, zwiększenie otwartości na nowe

doświadczenia. Całość osoby ma stanowić zintegrowaną jedność, twórczą, ale też obiektywną, o transcendentnej jaźni, potrafiącą harmonijnie łączyć konkret z abstrakcją. Analiza wyników badań wskazuje, że w badanej grupie młodzieży psycholog odgrywa kluczową rolę w pracy z wychowankami. Wśród rozmaitych ról, jakie odgrywa on w ich życiu, podczas pobytu w placówce najczęściej wymieniali oni, że: pomaga im panować na emocjami i zachowaniami, uczy ich poprawnych relacji z innymi ludźmi, uczy przydatnych w codziennym życiu rzeczy, pomaga zrozumieć źródło ich problemów i trudności oraz że to, czego ich uczy, w przyszłości im pomoże, co z pewnością przyczyni się do wzmocnienia potencjału w zakresie ich prawidłowego rozwoju i funkcjonowania w społeczeństwie, przygotowania do pełnienia ról społecznych zgodnie z obowiązującymi normami. Bezprecedensowo należy poszukiwać nowych rozwiązań, które można argumentować na dwa sposoby. Pierwszy postulat opiera się na tezie, często formułowanej przez praktykę, że niewielka grupa niedostosowanych wymaga izolacji, więc nieuzasadnione jest poddawanie regułom prawnym izolowania tych, którzy co prawda weszli w kolizję z prawem, ale nie mają „osobowości przestępczej”. Drugi sposób argumentacji to przekonanie, iż resocjalizacja w praktyce musi odnosić się do poszukiwania innowacyjnych, twórczych walorów wychowawczych. Należy jednoznacznie podkreślić, iż resocjalizacja może być tożsama z procesem wychowania tylko wtedy, gdy wychowanek ma szansę być w tym procesie podmiotem twórczego oddziaływania resocjalizacyjnego. Podkreślmy raz jeszcze, że kluczowe znaczenie ma praca wychowawców wspierana przez psychologów, którzy w znacznej mierze przyczyniają się do zmiany myślenia i zachowania wychowanków. Struktura organizacyjna i metodyka pracy młodzieżowych ośrodków wychowawczych musi sprzyjać urzeczywistnieniu kluczowych walorów wychowania resocjalizacyjnego. Pilną potrzebą, również w ujęciu systemowym, jest powołanie specjalistycznych placówek resocjalizacyjnych, np. dla osób uzależnionych od alkoholu, środków narkotycznych, nieletnich z zaburzeniami psychicznymi, czy też dla szczególnie agresywnych. Istotne jest także profilowanie grup wychowawczych, w zależności od zainteresowań i potrzeb oraz poziomu dojrzałości społecznej wychowanków. Kolejnym wyzwaniem jest podejmowanie przez profesjonalną kadrę ośrodków wychowawczych ścisłej współpracy ze służbami socjalnymi i władzami oświatowymi macierzystych gmin wychowanków, sprzyjającej możliwie szybkiemu usamodzielnieniu się podopiecznych.

Literatura cytowana

- Bębas, S. (red.), (2010). *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*. Radom: Wyższa Szkoła Handlowa.
- Bieńkowska, E., Walczak-Żochowska, A. (2003). *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Bojarski, E., Kruk, Skrętowicz, E. (2014). *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz* (wyd. 1, s. 91–93). Warszawa: C.H. Beck.

- Czapów, C., Jedlewski, S. (1971). *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa: PWN.
- Czapów, C. (1978). *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*. Warszawa: PWN.
- Górecki, P., Stachowiak, S. (2007). *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz* (wyd. 4). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Górecki, P., Konarska-Wrzosek, V. (2019). *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Górski, S. (1985). *Metodyka resocjalizacji*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Grzegorzewska, M. (1996). *Listy do młodego nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Grześkowiak, A. (2020). *Prawo nieletnich*. Warszawa: C.H. Beck.
- Harasimiak, G. (2004). Pojęcie niedostosowania społecznego a polski model postępowania z nieletnimi. *Studia Prawnicze*, 2, 95–107.
- Jaworska, A. (2012). *Leksykon resocjalizacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kalinowski, M. (2005). *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich i pozaeuropejskich*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Karłyk-Ćwik, A. (2009). *Kompetencje zawodowe pedagogów w pracy z nieletnimi agresorami*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Kelly, G.A. (1955). *Theory of Personality: The Psychology of Personal Constructs*. University of Iowa.
- Kiliszek, E. (2013). Czynniki ryzyka sprzyjające niedostosowaniu społecznemu i przestępczości nieletnich. *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja*, 21, 165–222.
- Konarska-Wrzosek, V. (2011). Projektowane zmiany w zakresie postępowania z nieletnimi w Polsce. *Państwo i Prawo*, 4, 18–34.
- Konopczyński, M. (2007). *Metody twórczej resocjalizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Konopczyński, M. (2015). *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Konopczyński, M., Nowak, B.M. (red.), (2008). *Resocjalizacja: ciągłość i zmiana*. Warszawa: Wydawnictwo Pedagogium Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej.
- Korcyl-Wolska, M. (2015). *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kowalczyk, M., Mackojć, D. (2021). *Karanie, terapia, resocjalizacja. W poszukiwaniu najlepszych rozwiązań*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Kranc, M. (2018). *Metodyka procesu resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Krukowski, J. (red.), (2011). *Profilaktyka czy resocjalizacja: między teorią a praktyką: artykuły, rozprawy, studia*. Tarnów: Wydawnictwo Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej.
- Kudlak, G. (red.), (2016). *Instytucjonalna resocjalizacja nieletnich. Wyzwania i perspektywy rozwoju*. Warszawa: Difin.

- Kwaśniewski, J. (red.), (2008). *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja*. T. 13. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji.
- Lipkowski, O. (1971). *Dziecko społecznie niedostosowane i jego resocjalizacja*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Maliszewska, H. (1991). Dobro dziecka jako materialno-prawne założenie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. *Acta Universitatis Lodzensis Folia Iuridica*, 47, 119–134.
- Marciniak, J. (1975). *Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Muskała, M. (2016). *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Nęcka, E. (2005). *Psychologia twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Naukowe.
- Nikodemski, S. (2003). Struktura ja, obraz siebie i radzenie sobie w sytuacji trudnej u pacjentów lecznictwa odwykowego. *Świat Problemów*, 10, 4–7.
- Opora, R. (2010). *Resocjalizacja: wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Opora, R., Breska, R., Jezierska, J., Piechowicz, M. (red.), (2017). *Współczesne modele i strategie resocjalizacji*. Warszawa: Difin.
- Ostrihanska, Z. (1998). Nieprzystosowanie społeczne młodzieży a sprawy w sądzie rodzinnym. *Studia Prawnicze*, 1–2, 93–106.
- Ostrowska, K. (2008). *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalizacji psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna.
- Pospiszyl, K. (1998). *Resocjalizacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Przewoźnik, S. (2018). Młodzież współczesna wobec bezprecedensowo zmiennej rzeczywistości. Aspekty społeczne, kulturowe i pedagogiczne. *Kultura – Przemiany – Edukacja*, VI, 95–108.
- Pytka, L. (2000). *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Pytka, L. (2008). *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Pytka, L., Nowak, B.M. (red.), (2010). *Problemy współczesnej resocjalizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Pedagogium Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej.
- Reykowski, A. (1992). *Emocje, motywacja, osobowość*. Warszawa: PWN.
- Simanow, J. (2022). *Resocjalizacja młodzieży niedostosowanej społecznie jako proces wspierania rozwoju psychospołecznego oraz kształtowanie potencjałów*. Warszawa: Difin.
- Śliwa, S. (2013). *Wybrane problemy resocjalizacji osób nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*. Opole: Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu.
- Wysocka, E. (2008). *Diagnoza w resocjalizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Zabrodzka, H. (1987). *Postępowanie w sprawach nieletnich*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.

Akty prawne

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (DzU 1982 nr 35 poz. 228).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (DzU 2021 poz. 2345, 2447).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (DzU 2001 nr 124 poz. 1359).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 października 2018 r. w sprawie wykazu zajęć prowadzonych przez nauczycieli w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich (DzU 2018 poz. 1973).

Streszczenie. Artykuł odzwierciedla rezultaty badań przeprowadzonych w pięciu młodzieżowych ośrodkach wychowawczych na terenie Małopolski. Celem publikacji jest przyjrzenie się roli psychologa w procesie resocjalizacji nieletnich. Podjęta w niniejszej pracy problematyka wydaje się szczególnie istotna, gdyż w Polsce dokonują się obecnie zasadnicze zmiany w zakresie modelu pracy resocjalizacyjnej z młodzieżą niedostosowaną społecznie. Zmiany te są warunkiem podniesienia efektywności oddziaływań resocjalizujących, które obecnie ocenia się jako niezadowalające. Uzyskane wyniki badań mogą posłużyć jako materiał do opracowania metod i form oddziaływań w pracy dydaktyczno-wychowawczej z młodzieżą nieprzystosowaną społecznie. Problematyka podjęta w artykule wydaje się nader aktualna i zdecydowanie wymaga głębszych i wieloaspektowych analiz.

Słowa kluczowe: psycholog, młodzieżowy ośrodek wychowawczy, metodyka resocjalizacji, oddziaływania resocjalizacyjne, terapia w resocjalizacji, niedostosowanie społeczne

Data wpłynięcia: 17.12.2021

Data wpłynięcia po poprawkach: 7.06.2022

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 9.06.2022